

MONTECUCCOLI 1661. ÉVI ERDÉLYI HADJÁRATÁNAK KATONAI OKAIRÓL

1661. január 1-jén a szászrégeni országgyűlésen Kemény János ragadta magához a hatalmat az Erdélyi Fejedelemségben. Hamarosan kiderült, hogy ezzel gyökeresen új helyzet teremődött a bécsi kormányzat számára: alig két héttel később I. Lipót császár és tanácsosai már a Magyar Királyság főméltóságainak emlékiratát vitatták meg, amely az Oszmán Birodalom elleni háború szükségessége mellett szállt síkra, amivel a császár a kiszivárgott hírek szerint kegyeskedett egyetérteni.¹ Március elején pedig megérkeztek Bécsbe Kemény segélykérő követei, akik az oszmánok ellenében kérték uruk és Erdély támogatását a császártól.² Mintha körvonalazódott volna a megfelelő indok egy háborúhoz...

Ekkorra a Habsburg Monarchia vezetői már hozzá is láttak a háborús készülődéshez: februárban elhatározottak, hogy a hadsereg ezredeit hadilétszámba egészítik ki. A tervek szerint 53 000 főre rúgó hadsereget három seregtestbe kívánták szervezni, melyek ellátása végett megkezdtek Győr, Komárom, Érsekújvár, és Alsó-Ausztria raktárainak feltöltését. Segélykérő követségek indultak a német fejedelmekhez, melynek eredményeként 1661 nyarán kb. 6000 katona érkezett a birodalomból. Némi egyeztetés után, március 12-én meglett a fővezér is, a harmincéves háború tapasztalt veteránja, Raimundo Montecuccoli gróf személyében.³

Montecuccoli emlékirataiból jól ismert, hogy a rendelkezésre álló erőforrások és logisztikai lehetőségek figyelembevételével a főparancsnok a fenyegetett Erdély megsegítésének legalkalmasabb módját abban látta, ha fő erőit a dunai víziút és az említett raktárbázisok közelében, Komárom környékén összpontosítja, s innen az oszmán Hódoltság szívére, Esztergom és Buda várát fenyegeti – feltételezése szerint elvonva ezzel az oszmánok fő erőit az erdélyi hadszíntérről.⁴ Emellett Erdélyben, illetve Felső-Magyarországon csupán a had kisebb része vonult volna harcra, mint például a szövetség biztosítékaként átadott erdélyi várak megszállására küldött néhány száz fős helyőrségek, vagy a Kemény seregéhez csatlolni kívánt 1000 fős különítmény tagja, illetve a Felső-Tiszához telepített néhány ezer fős „repülőtábor” katonája.⁵

1661 májusában megkezdődött a német ezredek gyülekezése Érsekújvár és Nagyszombat térségében, s Montecuccoli június 12-én hidat veretett Komáromnál a Dunán.

---

¹ R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In: *Hausner Gábor* (szerk.): *Az értelem bátorsága: Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, 2005. (A továbbiakban: *R. Várkonyi 2005.*) 593–596. o., vö.: *Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai*. III. köt. Budapest, 1901. (A továbbiakban: *Óváry 1901.*) 162., 163–165. o.

² *Huber Alfons: Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte, 1658–1664*. Wien, 1898. (A továbbiakban: *Huber 1898.*) 31. o.; *Óváry 1901.* 166. o.

³ *Huber 1898.* 29. o.; *Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból*. Budapest, 1882. (A továbbiakban: *Marczali 1882.*); *Huber 209–210. o.*

⁴ *Jászay Magda: A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról*. Budapest, 1996. 206–207. o.; *Persián Kálmán: Kemény János fejedelemsége*. Kolozsvár, 1907. (A továbbiakban: *Persián 1907.*) 36–37. o.

⁵ *Persián 1907.* 32. o.; *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, 1965. (A továbbiakban: *Perjés 1965.*) 300. o.; *Óváry 1901.* 169. o.

A bécsi Haditanács június 4-i parancsa úgy szövelt, hogy Komárom és Tata között üssön a sereg táborát, Esztergom közelében.⁶ A terv tehát megvalósulni látszott. 1661. július 11-én a bécsi Haditanács azonban mégis azt a parancsot adta a hadvezérnek, hogy az eddigi elgondolásokat félretéve serege zömével vonuljon mégis inkább a Tiszához, Kemény megsegítésére. Montecuccoli július 15-én még megpróbált az eredeti elképzelés mellett érvelni, s az Esztergom elleni támadást sürgette a Haditanácsnál Lippay esztergomi érsek is, ám július 21-én és 28-án újabb utasításokat küldtek Bécsből a korábbi parancs megerősítésére.⁷ Nem sokkal később kiderült, hogy ez a döntés igen súlyos károkat okozott a hadseregnek, s a végeredményét tekintve kudarccal végződő erdélyi hadjárat igencsak megtépázta Montecuccoli tábornok hírnevét.

Az okokat máig csupán találgatni tudjuk. Montecuccoli maga a császár minisztereinek tapasztalatlanságával magyarázta a célok változását, akik a hadsereg rosszul értelmezett kímélése miatt hozták volna ezt a döntést. A mai kutatók közül R. Várkonyi Ágnes viszont egy titkos Habsburg–Oszmán paktumot sejt a háttérben, ami a látszat ellenére a béke megővését célozta volna.⁸ Az 1661-es hadjárat egyetlen modern feldolgozását elkészítő jeles hadtörténész, Perjés Géza is úgy vélekedett: „aligha lehet kétségünk, hogy ha végrehajtják Montecuccoli tervét, Erdély felől elmúlt volna veszély. Ugyanis a török semmi esetre sem nézte volna tétlenül Esztergom és Buda ostromát, és felmentésükre sietett volna. Azonban annyi haderő nem állott rendelkezésére, hogy egy időben két feladatot is végrehajthasson, tehát a fenyegetett várakat is segítse és Erdélyt is megtámadja.”⁹ Perjés Géza szerint több feltevés is kínálkozik: „az egyik az, hogy Kemény sürgetésére változtatták meg a tervet...”¹⁰ Ha valóban így történt, csodálkoznunk kell, hiszen a török Erdély elleni támadásával eddig is számoltak. Hogy Kemény sürgette a közvetlen segítségadást, az érthető, de ez még nem indokolta, hogy az alapvető elgondoláson változtassanak. Más adatok viszont azt mutatják, mintha Bécsben újra fordult volna az óramutató, és megint a békepárt kerekedett volna felül. A török szempontjából létfontosságú Esztergom, de különösen Buda megtámadása – érveltek a békepártiak –, feltétlenül kirobbantaná a nagy háborút, amitől Ausztriának mindenképpen óvakodnia kell. Ennek a felfogásnak épp az ellenkezőjét vallotta Porcia, aki szerint a török számára Erdély sokkal fontosabb, mint Buda, épp ezért Keményt diverzióval megsegíteni nem lehet. A velencei követ jegyezte meg erre, hogy „nagyon igaz elv, a baj csak az, hogy a

---

⁶ Huber 1898. 34. o.

⁷ Huber 1898. 36–37. o.; *Persian* 1907. 37.; *Némethy Lajos*: Emléklapok Esztergom múltjából. Esztergom, 1900. (A továbbiakban: *Némethy* 1900.) 317. o.

⁸ *Pach Zsigmond Pál*: Magyarország története, 1526–1686. Budapest, 1987. 2. köt. 1089., 1817. o.; *R. Várkonyi*, 2005. 598. o.; *R. Várkonyi Ágnes*: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2010. 291. o. Vö.: *Marczali* 1882. 215. o.; *Ivanics Mária*: Krími-tatár követjárások a bécsi udvarban. (Vázlat a krími-tatár diplomácia 16–17. századi történetéről) *Aetas*, 1999/4. sz. 41–50. o.

⁹ *Perjés Géza*: A „metódizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita. In: *Perjés Géza*: Seregszemle. Hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1999. 152. o.

¹⁰ A XIX. század végén még magától értetődő volt ez a magyarázat: „Mindazáltal Montecuccoli tekintélyes haderőt gyűjtött össze, mely legalább 15,000, mások szerint 24,000 emberből állt. Az volt a célja, hogy valamely nagyobb török várat ostrom alá vegyen s így vonja el Erdélyről az ellenséget. Csakhogy ez a terv időközben tárgytalanná vált, mert Ali pasa kiverte s királyi területre szorította Keményt, ki sürgősen kérte a német segílyt. Az udvar utasította tehát Montecuccolit, induljon Kemény megsegítésére.” *Acsády Ignác*: Magyarország története I. Lipóttól és I. József korában. (1657–1711) (A magyar nemzet története 7. köt.) Budapest, 1898. 116. o.

hadsereggel Erdélyben sokkal inkább a tárgyalásoknak akarnak nyomatékot adni, semmint háborút indítani. Minden bizonnyal ez volt a valódi ok.”¹¹

De nem ez volt-e már a valódi oka Montecuccoli tüntető erődemonstrációjának Esztergom előtt is? Perjés Géza gondolatmentét követve ugyanis fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy vajon I. Lipót császár mozgósított hadereje elegendő lehetett-e arra, hogy egyszerre kezdjen nagyszabású támadást a Duna-mentén és érdemben támogassa Keményt az erdélyi hadszíntéren?

Július közepén a bécsi svéd ügyvivő értesülései szerint Komáromnál Montecuccoli hada 20–30 000 főből állt (más hírforrások szerint valójában az úton lévő birodalmi segélycsapatokkal együtt érte volna el a létszám a 24 000 főt), Tokajnál pedig egy 6–8 000 fős sereggel fedezte Starhemberg tábornok Kemény fejedelem hátát és a Magyar Királyság keleti határait.¹² Ezek az értesülések nagyjából egybe is vágnak azzal az adattal, miszerint az ötvenezer fő fölé duzzasztott haderő kb. 4/5-öd része, 41 600 fő a mezei seregtestekbe lett volna beosztva.¹³

A hadműveletekben részt vevő császári csapatok erejére vonatkozó részadatokat összeszámolva azonban úgy tűnik, harmincezer embernél sokkal többet mégsem tudtak mozgósítani az összes hadszíntéren: Souches a Haditanács parancsa szerint 7000 emberrel maradt végül Komáromnál, Montecuccoli saját bevallása szerint 15 000 embert vitt magával a Tiszához, ahol azután Starhemberg 5–6000 fős seregtestével egyesült.¹⁴ A hírek szerint mindezen túl Horvátországba is érkezett még néhány ezer főnyi erősítés, s a mainzi választófejedelem késve érkező segélycsapatát is oda küldték Zrínyihez.¹⁵

De még ez is igen tekintélyes haderő volt, feltehetően elégséges az eredetileg kitűzött célokhoz. A Bécsbe érkező hírek szerint ráadásul Esztergom várát még áprilisban egy földrengés komolyan megrongálta, s a falakat csak a császári sereg felvonulásának hírére kezdték javítani.¹⁶ Így ez a régi erősség, melyet 1683-ban majd alig egy hetes ostrommal foglaltak vissza a Szent Liga csapatai, aligha jelentett volna valóban komoly akadályt az ostromló császári sereg számára.¹⁷ Az pedig a császár első miniszterének véleményével ellentétben már a tizenötéves háború során – például 1602-ben – beigazolódott, hogy egy Buda ellen irányuló akció nagy valószínűséggel elvonja az oszmánok főerőit más hadszínterekről.¹⁸ Feltéve, hogy Montecuccoli maga választhatja meg a támadás időpontját, és így övé az első csapás lehetősége...

Ellenkező esetben ugyanis Erdélyben Keménynek legalább addig ki kell tartania, míg a segélyhadak megérkeznek hozzá, miközben a császári fősereg eredményeket produkál a Duna mentén. Ezidőtájt Bécsben Kemény 15–20 000 harcosáról szóló hírek keringtek¹⁹

¹¹ Perjés, 1965. 302–303. o.

¹² Heckenast Gusztáv: Bécsi svéd követjelentések, 1652–1662. *Történelmi Szemle*, 26 (1983.) (A továbbiakban: Heckenast 1983.) 216–217. o.; Marczali 1882. 217. o.

¹³ Marczali 1882. 218. o.

¹⁴ Marczali 1882. 217. o.; Óváry 1901. 174. o.

¹⁵ Óváry 1901. 171. o.

¹⁶ Óváry 1901. 170. o.; Némethy 1900. 316. o.

¹⁷ Sugár István: *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest, 1983. 21–25. o.

¹⁸ Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenötéves háború*. Szeged, 2000. 350–356. o.

¹⁹ Marczali 1882. 211., 217. o.

– hogy ezeket az erdélyi követek maguk terjesztették-e vagy sem, nem tudni. (A bécsi Haditanács tehát kezdetben akár azt is feltételezhette, hogy ha Kemény csupán 1000 muskétást kér segítségképpen, akkor bizonyára egyedül is képes lesz halogató harcokat vívni a törökkel.²⁰)

A keserű igazság azonban az volt, hogy az előző évek hadakozásai teljesen felőrölték a fejedelemség haderejét, a sorozatos kudarcok után igencsak megcsappant a harci kedv is, így a fejedelem marosújvári táborában csupán tizedannyi katona verődött össze, mint amiről Bécsben beszéltek.²¹ 2–3000 emberrel pedig még a néhány ezer fős tatár előhaddal sem lehetett kockázatmentesen felvenni a harcot, nemhogy a szerdár, Kösze Ali több tízezres seregével. Így azután nem sokon múlt, hogy Rhédey Ferenc jóslata valóra válik: „az német ha szintén megsegít is – írta Keménynek –, de míg alá dobol, bizony [a törökök] kivonhatnak belőle [mármint Erdélyből].”²²

A június 28-án kezdődő oszmán támadás hírére tehát Kemény nem nagyon tehetett mást, mint harc nélkül feladta Erdélyt, s kicsiny serege maradékával július végén már a Magyar királyság szomszédságában, Husztnál ütött tábort, miközben követei Bécsben rimáncodtak segítségért.²³ „Nem tudtuk elhithetni a német udvarral – írta Kemény 1661. szeptember 22-én –, hogy a pogányság Erdélybe bejön. Addig a német sereg nem jött, míg a török itt nem volt.”²⁴ De az is lehetséges, hogy Bécsben az erdélyi követek előtt nem tárták fel a teljes igazságot: Bánffy Dénes 1661 áprilisában már megírta fő vonalában a császári hadvezetés terveit, beleértve a Buda elleni támadás tervét is. Ő azonban azt tudatta Teleki Mihállyal, hogy május elején egy 18 000 fős sereg indul majd Szatmárhoz az erdélyiek megsegítésére – és még ennél is jelentősebb erővel kelnek majd át a Dunán Komáromnál, holott I. Lipótnak biztosan nem volt ennyi katonája.²⁵ Hogy őt tájékoztatták félre, vagy ő próbálta ezzel is a bécsi szövetségtől húzódozó erdélyieket a „megfelelő” irányba befolyásolni, nem tudhatjuk.

Az Erdély elleni oszmán támadás híre, sőt annak „mérete” is július 9-én vált ismertté Bécsben.²⁶ Teljesen nyilvánvaló volt – még a császár székvárosában küldött svéd küldött is megírta haza –, hogy a közelben állomásozó Starhemberg 6000 katonája aligha lesz elegendő Kemény megsegítésére, hiszen a fejedelemségben már tízszer ennyi török van.²⁷ Kemény a saját szempontjából tehát teljes joggal sürgette ekkor már Bécsben, hogy további 10 000 fővel erősítsék meg az őt támogató Felső-Tisza vidéki császári sereget.²⁸ Az események augusztusban Keményt igazolták: a szatmári parancsnokot, Heistert és Starhemberget is a várakba szorították a túlerőben lévő török portyázók, a fejedelem pedig kénytelen volt a Magyar Királyság területére, Zemplénbe húzódni híveivel.²⁹

²⁰ Huber 1898. 33. o.; *Persian* 1907. 32. o.

²¹ *Persian* 1907. 31. o.

²² Teleki Mihály levelezése. Kiadta: *Gergely Sámuel*. II. köt. Budapest, 1907. (A továbbiakban: Teleki levelezése.) 91. o.

²³ *Persian* 1907. 32–35. o.

²⁴ *Benedek Fidél*: Tatárbetörés Csíkba 1661-ben. Kolozsvár, 1945. 47. o.

²⁵ Teleki levelezése, 57–58. o.

²⁶ Huber 1898. 35. o.; *Marczali* 1882. 217. o.; *Óváry* 1901. 173. o.

²⁷ *Heckenast* 1983. 217. o.; *Marczali* 1882. 217. o.

²⁸ *Heckenast* 1983. 217. o.; *Marczali* 1882. 214., 218–220. o.

²⁹ *Óváry* 1901. 175. o.

Hiába szóltak hát elsődleges katonai érvek Montecuccoli eredeti tervének megvalósítása mellett, mivel a harci cselekmények formálisan Kemény erdélyi uralmának megvédelmezése végett kezdődtek, így nehéz lett volna kitérni I. Lipót június 26-án tett ígéreteinek végrehajtása elől. Ráadásul a várható kezdeti sikerekért „cserébe” a Habsburg Monarchia majdhogynem egyedül keveredett volna nyílt konfliktusba az Oszmán Birodalommal, hiszen júliusban az európai nagyhatalmakkal való tárgyalások egy oszmán-ellenes szövetségről még épp csak hogy elkezdődtek Rómában.³⁰

Az oszmánok is sokat kockáztattak a végvidéki helyőrségek meggyöngítésével, erőik Erdélybe koncentráálásával, mert így – mint az a hadjáratban részt vevő Evlia Cselebi feljegyzései is tanúsítják – súlyos károk okozhatott nekik a császáriak diverziója a Hódoltságban. „Buda, Esztergom, Székesfehérvár, Simontornya, Kanizsa várainkból a segélykérőkkel véres levelek érkeztek. A következőket írták: Kegyelem! Szultánom siess! Nép, tartomány elveszett!”³¹ Ám sem Montecuccoli kezdeti erődemonstrációjával, sem később Souches tábornok hátrahagyott 7000 fős hadtestének Buda környéki hadmozdulataival nem sikerült az oszmánok fő erőit kicsalogatni Erdélyből és a Partiumból – hiába vette ezt még biztosra július 16-án a brandenburgi választófejedelemnek írt levelében a császári fővezér.³²

Amíg pedig az oszmán főserég Erdélyben volt, csak hozzá mérhető erővel lehetett tereget nyerni Kemény János számára.³³ Természetesen a változó hadi helyzet indoka mellett a bécsi kormányzat számára eleve csábító lehetett egy ilyen lehetőség, hisz ez a kormányzat épp az előző esztendőben fejezett be sikerrel egy korlátozott célú, korlátozott erőforrásokat mozgósító háborút Svédország ellen, amit szövetségesei – Lengyelország, Dánia – megsegítése címén, szövetségesei területén vívott meg anélkül, hogy vállalkozása egy általános európai háborúba torkollott volna.³⁴

---

³⁰ *Marczali* 1882. 217. o.

³¹ Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai, 1660–1664. Ford.: *Karácson Imre*, az előszót és a szómagyarázatot írta, a jegyzeteket átdolgozta: *Fodor Pál*. Budapest, 1985. 166. o.

³² *Marczali* 1882. 214. o.

³³ Kemény János véleménye szerint „igazsággal mondom, nem lehetett több harcra való ember 18 ezernél, noha a kik ahhoz nem értettek, augeálták [növelték] igen őket, énhozzám nem illett, hogy mást mondjak, sőt animálnom [lelkesítenem] kellett a kevés magyart, de még akkor megmondtam nyomban, hogy nem egyenlő erő a török erővel.” *Magyar Történelmi Tár* XVII. k., Pest, 1871. 187. o.

³⁴ *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Szeged, 2007. 203–204., 211–212., 220–223. o.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET

ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

FARKAS KATALIN
Magyar
függetlenségi törekvések
1859–1866

Magyar és ERDÉLY ORSZÁG
közösséges
FÖLDKÉPE
PESTEN

SZERBIA